

ІНТЕРВ'Ю НАТАЛІ ЯКОВЕНКО (авторизоване)

Розмову веде *Тетяна Григор'єва*
Текст до друку підготувала *Маргарита Стафійчук*

Т. Г.: Доброго дня! Сьогодні ми ведемо розмову з Наталею Миколаївною Яковенко, доктором історичних наук, професоркою кафедри історії Києво-Могилянської академії. І наша розмова буде поділена на дві частини: перша — ми поговоримо про минуле, і пізніше ми поговоримо про теперішнє. Почнемо з минулого. Наталю Миколаївно, скажіть, чому після школи ви обрали класичну філологію?

Н. Я.: Найсмішніше, що після школи я не обирала класичну філологію, я мріяла про журналістику. Але на журналістику мої документи не прийняли, бо тоді треба було перед вступом два роки працювати на «производстве», а коли йшлося про журналістику — то ще й публікуватися у тамтешній газеті. Тож я два роки не вступала, а потім прийшла вступати, і та жіночка, що приймала документи, сказала: «Ви все одно туди не пройдете» — я ж не працювала на виробництві й у «газеті» не публікувалася

Т. Г.: А де ви працювали?

Н. Я.: Та Господи, де я тільки не працювала. Як після школи. Тож вона каже: «Іди, дівчинко, на українську філологію, — це те саме. Закінчиш українську філологію, і потім тебе занесе в журналістику». Я подякувала, і цілий рік училася на українській філології в Київському національному університеті. Латинську мову нам викладав мій майбутній шеф, покійний, царство йому небесне, прекрасний чоловік Станіслав Володимирович Семчинський, філолог-класик. Я тепер сама, повикладавши латину, розумію, що він страшенно нудився — ну, ви можете уявити, в якому обсязі її там за рік викладають. Як казав колись покійний Соломон Якович Лур'є, який працював у нас на класичній кафедрі як колишній професор із Петербурга, — він звідти втік, коли ганяли космополітів, і знайшов прихисток у Львівському університеті, де після війни було сутожно з викладачами, бо всі польські професори виїхали, — то він нам казав: «Латинський язык в университете может преподавать даже лошадь».

Отож Станіслав Володимирович розважався. Поки ми щось там муляли, він ходив і декламу-

вав напам'ять уривки старогрецькою з «Іліади» та «Одіссеї». Це звучання так мене заворожило, що я сказала: «Я буду цього навчатися». І поїхала влітку перевестися. Мені відмовили: мовляв, багато вас тут ходить, хоче там повчитися, витративши державні кошти, потім ще десь, не мороч голову, так не можна. Ну, раз не можна — я почухала потилицю, забрала на радість моєї мами (ви собі уявляєте!) документи з Київського університету і здала їх до Львова, щоб вступати на перший курс. Вступні екзамени, всі п'ять, я склала на п'ятірки. І треба було мене брати, що ж зі мною зробиш? Але декан сказав: «Ми тебе все одно не візьмемо». Він мене дуже не злюбив — чимось я його дуже дратувала. Може, вигляд у мене був «непочтительний» — я була в дитинстві і в юності дуже «непочтительна».

Я розгубилася і пожалілася мамі. А мама в мене була дуже бойова, цим усе життя відзначалася. Наприклад, коли заарештували у 1938 році мого найстаршого дядька, директора школи в Миколаївській області, то не його жінка, а мама ходила по всіх отих НКВД, а пізніше добувала папери, де його розстріляли в тому-таки 1938-му. Отож мама пішла в Міністерство освіти й каже: «Що це таке? Дитина так сильно хоче і склала всі екзамени. Покажіть мені той пункт у законах, що дитині не можна вчитися там, де вона хоче». Вона натрапила на якогось розумного старшого чоловіка, і розумний чоловік вирішив, що раз дитина хоче — значить треба.

Він подзвонив до Львова, в деканат. І той декан налякався, бо ж дзвонять із міністерства з Києва, викликав мене і каже: «Ми тебе візьмемо переводом — не на перший, а на другий курс, але з умовою, що ти до першого грудня складеш усю різницю». А різниця охоплювала п'ять екзаменів і дев'ять заліків, це ж різні факультети і різні спеціальності. А далі він необачно додав: «І на цьому я вже можу з тобою попрощатися, бо ти точно цього не складеш». На той час я була капітаном спортивної команди, та й загалом відзначалася упертістю. Якби він мені цього не сказав, я б, може, зламалася. Але почувши це, я собі сказала: «Ах ти ж гадюка, я тобі носа втру». Єдине, в чому мені пішли на факультеті

назустріч, — це звільнили від поїздки на місяць у колгосп. І я цілий місяць, увесь вересень і початок жовтня, сиділа собі й готувалася. Готувалася дуже ретельно, майже цілодобово. Тож до першого грудня я склала все на п'ятірки, крім німецької мови, адже моєю шкільною була англійська. Щоправда, мій львівський дядько найняв мені вчителя, тож я не сама опанувала німецькі ази, і з німецької мені поставили четвірку. І я була дуже щаслива, що й це так-сяк здала, бо все решту я здала на п'ятірки, уявляєш? Ось так втерла носа деканові, й була собою дуже задоволена. А далі вчилася з усіма на відділенні класичної філології, тоді в Україні єдиному.

Нас брали по п'ять чоловік у групу, я була в ній шостою. Це була справді добірна освіта, думаю, що на ті часи найкраща гуманітарна освіта в Україні. Не лише завдяки перебраній публіці, а й тому, що всі наші викладачі були уламками старого режиму. Вони покінчили свої гімназії ще до Золотого вересня 1939 року, потім училися по західних університетах, а після 1939-го повернулися додому, бо доти не могли викладати в Україні як українці у зв'язку із політикою Другої Речі Посполитої. Отож на кафедрі класичної філології викладали справжні класики, навчені на Заході «по Гейдельбергах». Вони дуже кумедно опановували нові порядки.

Наприклад, латинську мову нам викладав Михайло Йосипович Білик, нині вже покійний, перекладач «Енеїди». В Україні його переклад функціонує до сьогодні, щоправда, всі дивовижні галицизми там поправив Борис Тен (Хомичевський) із Житомира — приятель Білика. Так от, професор Білик, активно опановуючи радянські порядки, звертався до нас: «Товаришу, товаришко». Ще смішніше було, коли ми читали «Енеїду» Вергілія. Українського перекладу тоді ще не існувало, а студенту, звісно, важко включитися в складні пасажі такої високої латини. І за «костильок» нам правили російські переклади: наприклад, після прочитання певного уривка для розуміння його високої риторики зачитувався російський переклад. Професор Білик вважав, що ми з цим не справимося, і сам читав переклад. Це були найвеселіші хвилини на другому курсі: ви можете собі уявити, як розмовляв російською хлопець зі Стрия, що вчився до війни у Стрийській гімназії, потім у Гейдельберзі, потім викладав латину десь там у Польщі. Щоб ми не сумнівалися, він говорив: «Я знаю російську мову, я таки Толстоя прочитав по-російську».

Т. Г.: А з оцих викладачів у Львівському університеті, хто був все-таки вашим улюбленим

викладачем, і якщо такий був, як взагалі студенти визначали крутого викладача?

Н. Я.: Шанували ми їх усіх — ми розуміли свою малість і їхню велич, з огляду на їхню ерудицію та їхні знання. Усі викладачі були для нас Гераклами — людьми незмірної величини. Ми розуміли їхню ерудицію, їхнє знання, їхній досвід життєвий — вони всі були старші люди. Схилялися ми перед усіма, а от любили Івана Івановича Андрейчука, який був куратором нашої групи, — вони теж гралися в обов'язкове тоді кураторство. Не знаю, в чому воно проявлялося, але ми його любили, і він нас любив. Родом Андрейчук був із Долини, і про свій шлях із Долини в люди довго й часто розказував: кудю мандрував, як потрапив до Гдині, як там у порту працював, і так далі. Ми ці історії дуже любили, і яюсь, коли він затримався, я намалювала на дошці цю одисею. Він зайшов, глянув на це, в одному місці перекреслив крейдою і поправив: там не такий був населений пункт, який я намалювала.

Коли він пішов на пенсію, то повернувся в Долину. Долина для нього була центром світу. Пізніше до одного з його ювілеїв я написала поемку із суцільних латинсько-українських макаронізмів. Як і годилося, її розпочинало звертання до Музи: «О Музо, сестрице з-за хмари, сошествуй на грішную твердь, діяння Івана *cantare* — по нашому просто воспеть». Далі у вступі про велич Долини сказано так: «*Principium erat* в Долині, а там чудеса-чудеса, там зорі висять над горами, а кожна завбільшки з гарбуз, там чуть самоскида ночами, який в Перемишлі загруз», і так далі. Після закінчення університету наша групка збиралася через кожні п'ять років. Так от, коли Андрейчук виїхав у Долину, то наше чергове засідання відбулося там, у його домі. Він мешкав у батьківському будиночку на горбку, звідки навсібіч було видно гори, і, показуючи це нам, казав: «Я виходжу сюди кожного ранку й промовляю: Господи, дякую Тобі, що сотворив світ такий файний!».

Т. Г.: А якщо порівняти Львівський університет — той, у якому ви навчалися, з тим університетом, де ви потім викладали, — то як ви вважаєте, чим вони в принципі відрізнялися?

Н. Я.: Я викладала сім років у Київському національному університеті, куди Станіслав Володимирович висмикнув мене з історичного архіву, де я перед тим десять років працювала. А з архіву час було висмикуватися, бо дисертація була готова, а в архіві мені б не дали характеристики. Адже тоді для того, щоб вийти на захист,

належало пред'явити вченій раді характеристику із стандартною заключною фразою «политически устойчивая...». А коли я працювала в архіві, то перебувала під наглядом КГБ, і дирекція, звичайно, такої характеристики мені б не дала.

Дисертацію я писала сама, без аспірантури, самотужки, і працювалося мені добре, легко й весело. Тоді нас було там троє таких, що писали дисертації: Валентина Шандра, яка викладає тепер у Могилянці, Геннадій Боряк, нині заступник директора Інституту історії, і я. Геннадій, щоправда, рахувався в заочній аспірантурі у такого собі Лихолата, який поклав йому на голову дисертацію з історії КПРС. Звісно, Боряк займався не історією КПРС, а зовсім іншими історіями, але як аспірант мав право на додатковий місяць відпустки. Зате ми всі були «передовиками производства». От я, наприклад, описувала документи латинською і польською мовами, і їх належало, згідно з планом, зробити стільки-то за день. Ми, як «передовики производства», з цим легко справлялися, навіть перевиконували плани. А в мене був ще й додатковий резерв — писати методички. Ніхто в архіві — ані ті жіночки, що там працювали, ані директорка — цього не вмів. І я безсовісно спекулювала на цьому. Коли тодішня директорка архіву казала: «Наталко, треба методичка», я відповідала: «Два дні», тобто два дні відгулів. Вона називала мене шантажисткою, але два дні відгулу давала. Я їх відклала до літа, і в мене набиралася з цих відгулів цілий зайвий місяць, коли я могла сидіти в бібліотеці.

Отже, все було дуже весело, і спілкування та середовище приємне й приязне. Але дисертація йшла до завершення, і належало подумати про захист. Я вже навіть змоталася в Ленінград, щоб скласти екзамен з латинської палеографії — теми моєї кандидатської роботи. Її нарадив мені покійний Федір Павлович Шевченко, який сам на цьому не розумівся, але сказав: «Я вам нічим не допоможу, зате тут іще кінь не валявся». Ну, палеографія — так палеографія. Байдуже що, аби не історія КПРС і не якась сучасна дійсність. І ось, коли я перебувала в деякому сум'ятті, дзвонить мені Станіслав Володимирович Семчинський, на той час уже завідувач кафедри класичної філології в університеті, й каже: «Наталю, ідіть до мене на кафедру, бо у мене місце є». Я відповідаю: «Станіславе Володимировичу, я б із величезною радістю з вами працювала, але скажу відверто: ви мене не зможете провести через перший відділ». А він на це: «Так ми їх обдуримо. Я вас візьму на перший рік за наказом, а це не треба проводити через перший від-

діл, натомість на другий рік, як у нас зведено, ви пишете самі собі характеристику й друкуєте її в двох примірниках. Один примірник підписую я і хто на кафедрі у нас там місцевком, другий чистий примірник несете на факультет, вони його автоматично повторюють, а далі те саме робиться в ректораті».

Отак я стала працювати в Київському університеті. А яка різниця між Київським і Львівським університетами, мені сказати важко. Адже в Києві я викладала латину, пам'ятаючи знаменні слова Соломона Яковича Лур'є: «Латинський язик в університеті может преподавать даже лошадь». Я особливо цим не переймалася, а щоб було веселіше, написала підручник латинської мови для істориків. Він відрізняється від підручника для філологів тим, що там раз за разом вдаються у всілякі граматичні тонкощі, чого історикам не треба. Історикові достатньо тупо навчитися, як знайти підмет, присудок і прямий додаток. У латинському реченні вони більшість завжди на усталених місцях, і коли ти знайдеш підмет, присудок і прямий додаток, то розкрутити середину — це вже справа фантазії і кмітливості. Ну, невдовзі все зсунулося ще ласкавіше: я лише перший рік відробляла «курс молодого бойца», тобто викладала якимось біологам і ще там комусь, а потім усе моє навантаження зосередилося на істориках і студентах факультету іноземних мов, а це публіка веселіша та сприйнятливіша на іноземні мови.

Так що мені стало цікавіше працювати, та й обстановка на кафедрі була дуже приязною. Уже з другого року мені вдалося, сказати б, здружити своїх колег. Почалося з того, що мене, історика, дуже здивувало, коли я побачила, що вони, такі освічені люди, по закордонах бували, а рідного краю геть не знають. І я заявила: «Як же це так може бути? Ви все життя прожили, а в Чернігові не бували? Ви все життя прожили, а не знаєте, що в Україні існує таке чудо, як Кам'янець?». Ось так я стала їх вивозити кожного року на травневі свята чи на дев'яте травня, де випадало три дні вихідних, і це тривало ще навіть два роки тому, як я вже пішла з університету. Вони були в захваті не лише від того, що вперше бачили, а й від самого ефекту доступності. От, наприклад, привожу я їх в Олесько, з нами їде Володимир Александрович, який наперед домовляється, і їх заводять у сховище, куди пересічних відвідувачів не пускають. Уявляєш лаїка, який до цього не звик? Далі їх пускають в обідішню залу замку, вони там розкладають свої торби й обідають. Для нас, істориків, це звично, а в лаїків від захвату голова йде обертом. Ось так я їх возила по

всій Україні, і де ми тільки не були. Так що мені це найпам'ятніше з Київського університету, тож він мене як структура не зачепив — я жила в своїй бульбашці. Ось такий у мене спогад від Київського університету. Приємний не тому, що його структура видалася мені прекрасною. Це я можу сказати тільки про свою Alma Mater, Львівський університет, до якого я відчуваю найглибшу повагу, а тут університет як університет, де мені було комфортно на кафедрі.

Потім «перестройка», КГБ вже перестало за мною ганятися, і можна було подумати про переміщення. Адже я весь час відчувала певний дискомфорт від роздвоєння, займаючись одним, а роблячи інше: я викладаю латину, а сама збираю в архіві підряд матеріали про давніх людей та про їхнє життя, а головне — не знаю, що робитиму з цим далі. Коли почалася «перестройка», стало ясно, що я можу спробувати перескочити в Інститут історії, куди мені доти дороги не було. І от якось у книгарні «Наукова думка», що під Інститутом, я подумала, чи не зайти мені зараз в Інститут та не запитати, а може їм когось треба. Адже мене вже можна було взяти, КГБ після «перестройки» відчепилося. Я зайшла: у відділі нікого не було, тільки ота, що постійно при машинці сиділа, а тепер вона вже там цілий доктор, здається, її звать Валентиною. Заходжу, Валерій Смолій, тодішній завідувач відділу, на місці. Кажу: «Добрий день, Валерію». — «Добрий день, як поживаєте?» — «Та так, нічого поживаю, тільки клопіт у мене — шукаю роботу. Я викладаю латину, а це не зовсім те, чим я займаюся і що відповідає моїм інтересам. А вам часом не треба співробітник? Роботящий, непитуший, несклочний». А він на це: «Та кому ж такого не треба, звісно треба. А хто це, ви його знаєте?». Кажу: «Знаю, це я». Смолій засміявся, і отак я перейшла, хоч з невеличкою втратою в зарплаті, й стала працювати в Інституті історії.

А далі почали стрімко розкручуватися переміни. Було створено Інститут археографії, і нас кількох перспектива видавати джерела перетягнула туди. Очолював новостворений інститут Павло Степанович Сохань, нині вже покійний, чоловік ентузіастичний, колись фахівець із сучасної болгаристики, який раптово усвідомив, що справжнє заняття для історика — це видавати, як він казав, «джерельніє істочнікі». І спершу все йшло добре, але потім він, людина старої дати, почав брати на роботу всіх, хто до нього просився через якісь зв'язки, і нам, первісній команді, це дуже не подобалося. На третій рік нашої роботи в Інституті ми влаштували бунт, на чолі якого стояли Олексій Петрович Толочко

і я — можете колись принагідно його розпитати, він ці пригоди знає, — та демонстративно на знак протесту покинули Інститут. Я, зокрема, в заяві, яка не збереглася, адже тоді комп'ютерів ще не було, заявила, що не згодна з теперішньою політикою Інституту і вважаю, що вона не відповідає тим завданням, які ставилися перед Інститутом на момент його утворення.

А тим часом професор Ярослав Пеленський, американець, створив у Києві Інститут східноєвропейських досліджень, запросив мене, і я на скількись років стала його заступником. Більш менш тоді ж, у 1992 році, В'ячеслав Брюховецький відновив Києво-Могилянську академію, де я почала викладати буквально з перших днів. Інша річ, що я десь до 1998-го чи 1999-го року не була штатним викладачем, бо не хотіла зв'язувати себе обов'язковою начиткою, тобто певною кількістю годин. Десь по дорозі мене Брюховецький пробував нагнути, але я якось викрутилася. Потім, не пам'ятаю в якому році, скінчився термін завідування кафедрою Юрія Мицика...

Т. Г.: В 2002-му.

Н. Я.: Ні, це раніше було. Тобто Мицик викладав, але вже не був завідувачем кафедри. І ось тоді В'ячеслав Брюховецький викликав мене і строго запитав, чи є в мене совість. Під совістю малися на увазі сумління і обов'язок перед Україною. Совість у мене була, й коли він сказав, що треба взяти кафедру, бо кафедра розвалюється, я погодилася. Ясно, що, взявши кафедру, я вже мусила викладати повне навантаження. І в Могилянці мені було дуже добре, доки її очолював Брюховецький, але коли він пішов, дещо помінялося. Я не знаю, яка тепер ситуація в Могилянці, але в маленького, не забюрократизованого вузу свої переваги — такою була Могилянська на початку. І коли це все помалу вкрилося глянцем бюрократії, то наче трошки заморозило ситуацію. Ну, я на той час кафедру вже склала, бо вважаю, що завідувати кафедрою довше, як десять років, не варто, адже кафедра мусить розвиватися. І тоді я вибрала Наталю Шліхту як найбільш продвинутого і найенергійнішого викладача, й відтоді, з 2012 року, Наталя завідувала кафедрою.

Далі я ще деякий час викладала, а потім, коли захворіла, а головне — побачила, що вже не виходжу з тим самим азартом, як раніше, пару, то остаточно сіла вдома. Якраз перед тим я завершила книжку про чудотворні ікони. Цій бідній книжці не повезло, вона застрягла у видавництві «Критика» і лежала там кілька років.

Може, зараз їй пощастить — нею зацікавилася видавництво УКУ. Це, звісно, не мистецтвознавчий опис ікон: мені йшлося про феномен чуда: як його сприймають, якими формулами про нього розповідають, як його моделюють тощо. Мені дуже в цьому допомогла рукописна книжка чуд Охтирської Матері Божої, що зберігається в Охтирському краєзнавчому музеї, а Володимир Маслійчук на моє прохання її там сфотографував. Сама ікона пропала в 1914 році, коли її перед самою війною повезли в Петербург на реставрацію. Я чую, що Охтирка нині славиться чудотворною іконою, але це вочевидь якась пізніша копія. Оригінальний же образ був дещо дивним під кутом зору православного канону: схоже, ця ікона якогось балканського походження. Але повернімося до моїх справ. Покинувши викладання, я так захопилася феноменом чуда, що логічно було б продовжувати це дослідження. Але для цього треба було мати доступ до інших книг із записами чуд. Немає сумніву, що вони існують, проте досі ніхто їх не сприймав, як сказав би покійний Сохань, за «джерельний істочник» поважної ваги. Коли концентрувалися архіви в Києві, церковні матеріали нижчого рівня сюди не звозили, і вони всі позалишалися на місцях. Це означає, що для продовження дослідження треба було б їздити по обласних архівах у Луцьку, Рівному, Житомирі та ін., вже не кажучи про східні області й ті регіони, які тепер за кордоном у Польщі. На таке я вже не могла подвигнутися, бо й ходила погано, і голова після інсульту почала крутитися.

Так постало питання: що робити? І тоді я несподівано нагадала, що взагалі-то знаю латинську мову. Як не дивно, я її не забула. Не забула, бо, по-перше, працювала з нею в архіві, нехай і зі специфічним діловим варіантом. А по-друге, я завжди слугувала «швидкою латинською допомогою» для колег-істориків, коли там щось треба було перекласти. Отож я подумала, за кого б мені взятися. Сьогодні у нас уже добре освоєна віршована антична класика: «Іліада», «Одіссея», Вергілій, Горацій та ін. — до цього талановито доклали рук Андрій Содомора та молодші вихованці нашої кафедри. Але вони всі філологи, їх не цікавить історія. Філософи теж пробували перекладати, ну, я тут не експерт, і не можу судити, чи добре це перекладається, чи ні. І тоді я згадала про Тита Лівія — засновника європейської історіографії. Якщо «батька історії» Геродота свого часу переклав покійний Андрій Олександрович Білецький, добре дуже переклав, то жодного іншого історика, ані грецького, ані латинського, поки що українською мовою не існує.

Ми користуємося російськими і польськими перекладами, може, тепер вже хтось і до англійського вдається, але в основному підручним слугує російський переклад. Ось я й вирішила закрити оцю прогалину у вітчизняній культурній спадщині, й стала перекладати Лівія.

Т. Г.: Наталю Миколаївно, оскільки ми так прийшли з минулого в теперішнє, ви згадали, що вже кілька років не викладаєте в університеті. Слід сказати, що й інші викладачі також останні кілька років практично не бувають в університеті, спершу через два роки пандемії, а зараз через повномасштабну війну, тобто в сумі три роки навчання відбувається у дистанційному форматі.

Н. Я.: Це кошмар.

Т. Г.: І ви от вже прямо відповідаєте на питання, яке я збираюся поставити: чи несе загрозу університету й академії як науковій спільноті дистанційний формат?

Н. Я.: Я думаю, що це фатальна загроза. Адже навчання — це живе спілкування з викладачем. Про лекції я вже не говорю, там заведешся і говориш яскраво, а воно хай собі дримає. А який може бути дистанційний семінар, коли не очі в очі? Залишається сподіватися, що ця напасть скінчиться і що все рано чи пізно повернеться до нормальної ситуації. Учителю у школі, викладачу в університеті має спілкуватися зі своїми студентами, учнями, слухачами, бо в їхніх очах бачить, чи їм цікаво, чи ні, чи ти їх заводиш, чи ні.

Т. Г.: Якщо ми заговорили про важливість спілкування, то багато років таким простором для спілкування був відомий «семінар-вівторках». Чи могли б ви сказати пару слів, як ви взагалі прийшли до ідеї такого семінару?

Н. Я.: Ну, до ідеї дійшло в 1993-му чи 1994-му, коли вже почалася незалежна Україна і в мене з'явилися учні, бо доти їх у мене не було. На кафедрі класичної філології їх за означенням не могло бути, бо це не мій профіль. А як історик я почала обростати учнями, і в мене з'явилося кілька аспірантів, з якими треба було зустрічатися та їх слухати. І ми стали збиратися. Спершу це було на шостому поверсі Інституту історії, де одну кімнатку зайняв Інститут східноєвропейських досліджень Ярослава Пеленського. Виглядало це дуже забавно, бо туди занесли пачки якогось видання, присвяченого Липинському, і на них сиділи всі, хто приходив, бо іншого місця не було. Приходили спершу мої: домовилися, що це буде доповідь, а яка форма? Зі мною

поговорити? Але зі мною поговорити можна й наодинці. Давайте заведемо нормальну семінарську форму: ти говориш і тебе обговорюють.

Потім почали стікатися, крім моїх, ще й аспіранти Олексія Петровича Толочка, виголошуючи свої доповіді, а також «випадкові» слухачі. А відтак, там стало вже тіснувато, і я попросила В'ячеслава Брюховецького дати кімнату, де ми могли б збиратися. Він дав у тому корпусі, де тепер кафедра, але на третьому поверсі першого парадного, і ми стали збиратися там. Ти, Тетяно, саме туди до мене прийшла й сказала: «Я хочу у вас писати». — «А про що ж ти хочеш у мене писати?» — «А мені байдуже». — «Добре, я можу тебе взяти під свою опіку, але треба знати польську мову. Ти польську мову знаєш?» — «Ні». — «То йди вивчи — тоді прийдеш». Десь через три місяці Таня заходить і каже: «Я вже вивчила польську мову». І я тоді зрозуміла, що з цією дівчинкою варто працювати.

Т. Г.: Якраз у нас тоді до цього запитання: на вашу думку, чому дослідникові варто бути викладачем і чому викладачу варто бути дослідником?

Н. Я.: Простіше відповісти, чому викладачеві варто бути дослідником, бо тільки він по-справжньому знається на історії, а не начитався чужих книжечок. А чому досліднику варто викладати, я тобі скажу на прикладі: це найяскравіше видно на захистах. Там буквально з першої фрази чути, чи той, хто захищається, викладає, чи ні. Це артикуляція, це побудова фрази, це постановка і впевненість голосу, це звичка логічно формулювати свої міркування та оформляти їх у слові. Так що, думаю, це обов'язково.

Т. Г.: Тепер запитання трошки з іншої сфери: як ви вважаєте, чи можлива регуляція наукових стандартів державними органами і загалом державою, а ми цю тенденцію спостерігаємо не тільки в Україні, а й у багатьох інших країнах, — чи вона можлива і чи вона чимось може бути корисна?

Н. Я.: Неможливо штани через голову одягнути, а все інше можливо, але наскільки це корисно — в мене є великий сумнів. Мені здається, що це має залишатися у віданні університетів. Така практика апробована відтоді, як у XII–XIII століттях стали захищати бакалаврські та магістерські роботи по європейських університетах. Ця тисячолітня практика себе підтвердила, і вона виправдовується. І державі нема чого сюди лізти, бо в цих питаннях держава себе іноді поводить, як слон у посудній лавці. Те, що я бачу,

оті-от пропозиції покращення якості — це у людей свербять руки, аби взяти все під контроль. Бо якщо вони в МОНі чогось не контролюють, то виникає питання, а для чого вони взагалі є? От вони й метушаться, придумують, скажімо, як примітки робити чи ще щось у цьому роді. Але такі речі наукова спільнота має регулювати сама, і тисячолітня практика показала, що це все мусить належати до відання університету. Інша річ, я думаю, що якби в Україні не існувало вигаданих радянською владою «інститутів» у системі Академії наук, то, може, це і не впало б на наші голови. Радянська влада наприкінці 1930-х, не надто довіряючи університетам, для того, щоб краще контролювати зібраних в одну кошару вчених, запровадила академічні інститути й перетворила Академію з почесного клубу на бюрократичну установу для контролю за підлеглими інститутами. Я б зараз їх розпустила і відправила працівників викладати по вузах, тому що по вузах, особливо провінційних, часто викладають дуже далекі від наукової думки люди. А в інституті вони жирують, виконуючи планові аркуші. Звичайно, хто справжній вчений, той дає собі з цим раду. За приклад можу згадати Олексія Петровича Толочка і його сектор в Інституті історії, де наукову роботу організовано за університетським типом — як семінари та обговорення.

Т. Г.: Якщо повертатися до питання про спроби держави диктувати стандарти, то нагадаю, що викладачі кожної кафедри, яка проходить акредитацію, мусять заповнювати численні таблички різноманітними «активностями», котрі нібито підтверджують належний фаховий рівень. На вашу думку, якщо відійти від формальних, нав'язаних державою вимог, то з чого складається покликання бути істориком? І друга частина питання: чи роль українського історика-науковця змінилася після 24 лютого 2022 року?

Н. Я.: Ти не задала питання, що я думаю в принципі про вигадки МОНу. Як на мене, їх продукують люди, шукаючи собі заняття, бо інакше вони б нічого не робили, та й саме їхнє існування з відносно непоганими зарплатами не було б виправдане. Інше питання, яким є покликання історика?

Т. Г.: З чого воно складається, на вашу думку?

Н. Я.: Працювати, працювати і ще раз працювати. Покликання історика оприявнюється тоді, коли людині те, що сталося Бог зна коли, цікавіше за те, що діється зараз. Це специфічний

склад розуму та ракурс інтересів, дивацький для інших людей. Але вузькі фахівці в кожній галузі диваки. То дайте право бути диваками й історикам — тим, кому цікавіше пізнати те, що відбувалося колись, а не те, що відбувається тепер. Теперішнім нехай займаються політологи, це їхня справа. Тепер відносно того, що після 24 лютого? Я розумію, що чекається відповідь, боцімто всі історики мають стати палкими патріотами і працювати на розбудову відомо чого, але я це ставлю під великий сумнів. Я побоююсь, що наплодиться багато симулякрів, адже найщиріший патріотичний запал не може вберегти людину від кон'юктурних дій і кон'юктурного мислення. Маю на увазі не свідому кон'юктуру радянського зразка — служити «лінії партії» і все життя на цьому заробляти. Ні, мова про підсвідому кон'юктуру. Зрозуміло, що всіх нас несе праведний гнів і патріотичне піднесення. Не знаю, чи вчасно прозвучить те, що я скажу: історик може чесно займатися своїм ремеслом тільки тоді, коли робить це з холодним пульсом. Коли в нього пульс починає битися пришвидшено, історія кінчається, і її витісняє пропаганда. А пропаганда й дослідницька історія — це дві різні планети.

Т. Г.: Дякую! Коли тепер у нас на кафедрі історії проводять опитування серед абітурієнтів і магістерської, і бакалаврської програми: «Чому ви обрали кафедру історії Києво-Могилянської академії?», ми зустрічаємо відповіді: «Тому, що там є Наталя Миколаївна Яковенко».

Н. Я.: Дякую, дуже зворушливо.

Т. Г.: І тому моє останнє питання: що б ви побажали студентам та аспірантам кафедри історії, які прийшли сюди тому, що там є ви?

Н. Я.: Дякую, хоч розумію, що в цьому є певне перебільшення: вони знають не мої книжки, а мій «Нарис історії України», який використовують у школах вчителі. «Нарис» — це не дослідження, а данина патріотичному громадянському обов'язку: хоч і писала я його із захопленням, та старалася не впасти в пропагандизм. А що їм побажати? Якщо їх цікавить домодерна історія, в якій я почувуюся певно, то хай вони прогризуть мого «Галатовського». Дай Боже, може, врешті вийде в світ моя книжка про чуда! Але я розумію, що з цим зараз велика проблема. Наприклад, з Лівієм така проблема була, на щастя нині вже подолана: перший випуск вийшов, і в реакційній роботі наступний, другий.

Т. Г.: Ми в кожному разі сподіваємося, що у студентів та аспірантів буде можливість це почитати.

Н. Я.: Принаймні, перший випуск вони читатимуть, адже це самісінький початок римської історії, і Лівій барвисто переповідає всі захопливі казки доби царів — від прибуття до Італії втікача з-під Трої Енея й до того, як царський брат звалтував бідолашну Лукрецію, як та на очах батька і чоловіка себе зарізала, як обурений народ піднявся, скинув царів і влаштував республіку.

Т. Г.: Дякуємо вам дуже за розмову.

Н. Я.: Нема за що.

Т. Г.: І хочемо нагадати, що давньоримську історію описував не лише Тит Лівій, тому ми бажаємо вам невичерпного натхнення для того, щоб відкривати для українського читача українською мовою й інших класичних авторів-істориків.

Н. Я.: Дуже дякую.

